

Отримано: 17 квітня 2018 р.

Прорецензовано: 29 травня 2018 р.

Прийнято до друку: 1 червня 2018 р.

e-mail: irinaregbyf@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-2(70)-110-114

Купіна І. О. Особливості фразеологічних одиниць зі значенням «граничність біологічного існування людини». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 110–114.

УДК: 811.161.2

Купіна Ірина Олександрівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ГРАНИЧНІСТЬ БІОЛОГІЧНОГО ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ»

У статті йдеться про особливості фразеологічних одиниць зі значенням «граничність біологічного існування людини», у межах фразеосемантичного поля «граничність» виділено фразеологізми, що називають граничність часу й мають у своєму складі семантичні елементи зі значенням символічного характеру (пов'язані з життям або смертю людини), фразеосемантичні групи, які утворюють фразеосемантичний сегмент, у якому представлено дієслівний категоріальний тип одиниць. Побудовано структурно-семантичні моделі.

Ключові слова: категорія граничності, фразеосемантичні сегменти, дієслівний категоріальний тип одиниць, біологічне існування людини.

Купина Ирина Александровна,
кандидат филологических наук, доцент
Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, г. Харьков

ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ СО ЗНАЧЕНИЕМ «ПРЕДЕЛЬНОСТЬ БИОЛОГИЧЕСКОГО СУЩЕСТВОВАНИЯ ЧЕЛОВЕКА»

В статье говорится об особенностях фразеологических единиц со значением «предельность биологического существования человека», в рамках фразеосемантичного поля «предельность» выделено фразеологизмы, что называют предельность времени и имеют в своем составе семантические элементы со значением символического характера (связанные с жизнью или со смертью человека), фразеосемантические группы, образующие фразеосемантический сегмент, в котором представлено вербальный категоріальний тип одиниць. Построены структурно-семантические модели.

Ключевые слова: категория предельности, фразеосемантические сегменты, глагольный категоріальний тип одиниць, биологическое существование человека.

Iryna Kupina,
candidate of Philological Sciences, assistant professor
Kharkov national pedagogical university named by G. S. Skovoroda

FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH «THE BOUNDEDNESS OF BIOLOGICAL EXISTENCE OF MAN»

The article is devoted with the features of phraseology units with «the boundedness of biological existence of man», phraseological units are pointed out in the limits of the phraseosemantic field «the boundedness» that named as a time boundedness and its have semantic elements with the value of symbolic character (related to the life or death of man) in the composition, phraseosemantic groups that form a phraseosemantic segment where the verbal category type of units is presented. The structural-semantic outlines are developed.

An interest to the life and death concepts analysis is traced through the all history of human civilization development. Life and death in personality cognition are opposed to each other. Life can be presented as a complex of differential signs the choice of that is predefined by human knowledge of life and knowledge about it. The conjunction of this knowledge a man gets as a perceptible with the practical way – on the experience basis. At the same time any spectrum of ideas about death can not be as the guarantor of objective knowledge. The area of death for a man remains as unattainable.

Death as a research object is not understood with the help of perceptible experience, it is fixed not straight but through earthly parameters as an absence of cheep. The exposure impossibility of death clear criteria and achievement of this phenomenon essence is related with the man cognition that comes forward at the same time as a research object (as the question is about life and death of man) and as a subject is an interpreter.

An acquisition of human life experience is conquered ambition for define the deep parameters of human existence – its intension, extension and extremity.

It is clear that death belongs to those themes that name eternal. Death always attracts attention to people. Approaches for interpretation of this theme can be different with many reasons and all of it is reflected in a language, which has a lot of lexical synonyms thematically related with death and also – phraseology units for the denotation of death with a «stop to live, to exist, to die» meaning. That is a language has a lot of synonyms (both lexical and phraseology) related to the death theme is predefined by semantic complication of concept «death» mainly. Death makes a sense not only as a certain case with the meaning the end of man life but also as a philosophical concept as the phenomenon that is the philosophical reflections subject as «nonexistence» that begins after the end life as something adversative to life.

A lot of synonyms (both lexical and phraseological) are differentiated exactly with the semantic signs and tints: for example, go beyond the veil – «die», to bite the dust – to «kill, to destroy anybody, to fall in battle», kick the bucket- «to die», cash in one's chips – «to die», go to heaven – «to die, to perish».

Phraseology units that mean a man life and death as a nominative linguistic unit are the consequence of a civilized manner-gnosiology-

ical ability of the Ukrainian ethnos, that fix the stereotype actually attitude toward the language picture of the world, that is presented in its culture, traditions, customs, verbal phraseological system.

Key words: the boundedness category, phraseosemantic segments, the verbal category type of units, life, death, the biological existence of man.

Поняття *життя* й *смерті* є фундаментальними поняттями. Іменник *життя* можна тлумачити як життєздатність, життєствердження, існування, початок чогось нового, відродження, народження.

Інтерес до аналізу понять *життя* й *смерть* простежується через усю історію розвитку людської цивілізації. *Життя* й *смерть* у пізнанні особистості знаходяться в опозиції щодо одне одного. *Життя* може бути представлене комплексом диференційних ознак, вибір яких зумовлений людським знанням самого життя й знань про нього. Сукупність цих знань людина отримує чуттєвим, практичним шляхом – на основі досвіду. Водночас будь-який спектр уявлень про смерть не може бути гарантом об'єктивного знання. Царина смерті для людини залишається неосяжною.

Смерть, безумовно, належить до тих тем, які називають вічними. Смерть завжди привертала увагу людей. Підходи до інтерпретації цієї теми можуть бути різними з багатьох причин, і все це віддзеркалюється в мові. Поняття *смерті* викликає в кожній людині різні асоціації. Передусім смерть сприймається як неминучість, яка існує в самому біологічному житті; неминучість, зумовлена процесами всередині організму. Вона невідворотна або як результат природного функціонування організму, або як результат насилля над організмом. Причина кінця життя може бути, зрозуміло, і несподіваною, викликаною зовнішніми обставинами. Однак смерть означає не тільки момент закінчення життя, але інколи й попередній процес відходу з життя, бо перед смертю може бути довгий і мученицький процес умирання, або, навпаки, вона може бути й миттєвою (наприклад, катастрофа).

Смерть також може асоціюватися з убивством або самовбивством. Незалежно від характеру смерті, від того, за яких обставин вона відбувається й за яких причин, разом із тим це завжди кінець життя, останній випадок, що очікує будь-яку людину. Завершення її життєвого шляху, про що знає й пам'ятає кожен. М. М. Трубніков зазначає: «Перехрещення народження і смерті дає центр, навколо якого обертається людське життя. Народження людини і її смерть є крайніми точками цього обертання, «альфа» й «омега» людського життя» [1, с. 107].

ФО зі значенням опозиції *життя* й *смерті* неодноразово залучалися до аналізу, про що свідчать дослідження науковців В. У. Бабушкіна, Г. Д. Бердишева, А. Вежбицької, А. В. Демичева, К. Г. Ісупова, Р. Моуді, О. В. Омеляненко, Б. О. Рибаківної, О. В. Савенкової, В. В. Савчук, В. В. Синельникової, В. А. Тихоненко, М. М. Трубнікова, Г. А. Уфімцевої.

В останні десятиліття з'явилася велика за обсягом і різноманітна за змістом наукова література (наприклад, праці І. С. Гнатюк, В. С. Калашника, О. П. Левченко, П. О. Редіна, В. Д. Ужченка, Д. В. Ужченка, Н. В. Щербакової).

Метою цієї розвідки є виявлення особливостей фразеологічних одиниць зі значенням «граничність біологічного існування людини» у межах фразеосемантичного поля «граничність».

Семантична складність поняття «смерть» знаходить своє відображення й у мові, тому більшість синонімів (як лексичних, так і фразеологічних) розрізняється саме смисловими ознаками й відтінками: наприклад, *скінчити дні* – «померти» [ФСУМ, кн.2, с. 657], *скрутити голову* – «убити, знищити кого-небудь, загинути» [ФСУМ, кн.2, с. 660], *поганяти до ями* – «помирати» [ФСУМ, кн.2, с. 527], *позбутися життя* – «померти» [ФСУМ, кн.2, с. 531], *процятися з білим світом* – «умирати, гинути» [ФСУМ, кн.2, с. 581].

Отже, при виділенні фразеосинонімічних рядів (ФСР), що входять до складу фразеосемантичної групи (ФСГ), урахуємо дієслівні (вербальні) ФО: *піти у вічність*; *відійти у небуття*; *відійти у Царство Небесне*; *відійти у той світ*; *відійти у царство тіней*; *піти з життя*; *покинути білий світ*; *розпроцятися з життям*; *покинути грішну землю*; *покритися землею*; *із сурою землею повінчатися*; *смерть забрала*; *поганяти до ями*; *простягнути ноги*; *відкинути ратиці*; *врізати дуба*; *відкинути копита*; *заснути вічним сном*; *заснути навіки*; *відійти у довічний сон*; *знайти сиру могилу*; *лежати в землі*; *лягти на лаві*; *лежати на смертному одрі*; *зіграти в ящик*; *віддати Богу душу*; *душа переставилася*; *душа прощається з тілом*; *віддати свій дух*; *віддати останній подих*; *віддати душу*; *погубити душу*; *відняти душу*; *випустити душу з тіла*; *випустити дух*; *відправити на той світ*; *відправити чортам на сніданок*; *випустити кишки*; *випустити тельбухи*; *голова злетіла з плечей*; *пролити кров*; *звести зі світу*; *зігнати зі світу*; *зжити зі світу*; *звести в могилу*; *загнати в домовину*; *покласти трупом*; *накласти на себе руки*; *пустити собі кулю в лоб*; *покінчити із собою*.

ФСГ містить ФСР, об'єднані інтегральною та категоріальною семантикою. Підгрунтям для визначення одного з рядів «смерть як конкретна подія, кінець життя людини» стали семи «граничність» і «припинення стану буття, життя», зазначений ряд представлений найбільшою кількістю ФО зі значенням «перестати жити, існувати, помирати». ФО зі значенням «перестати жити, існувати, помирати» побудовані за моделлю «дієслово+іменник», причому, крім дієслова та іменника, деякі ФО містять також і прикметники, які виступають у ролі означення, та інші іменники, а інколи й ті та ті (з прийменником і без прийменника): *віддати Богу душу*; *відійти в краще життя*; *піти на ниву божу*; *полягти кістьми*.

Перший ФСР об'єднує чотири дієслівних ФО із семантикою «стан переходу в небуття»: *піти у вічність* – «зникнути, минути безповоротно» [ФСУМ, кн.2, с. 516], *відійти у небуття* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 101], *відійти у Царство Небесне* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 100], *відійти у той світ* [ФСУМ, кн.2, с. 634] – «померти». *Відійшла у небуття патріархальна царська Росія, з її відсталістю, соціальним і національним гнітом, феодальним деспотизмом і капіталістичним визиском* (Літ. газета); *Була колись у нас жіночка. На подобу Регіни. Відійшла у Царство Небесне. Через дурницю* (Г. Бойко); *Йдь, сатана, щоб ти на той світ поїхав! – підняв над головою сухий кулак. – Ах ти сволоцюго!* (М. Стельмах).

ФО цього ряду мають значення не стільки припинення відповідного стану буття (припинення життя), скільки зміни в самому цьому стані, перехід у якийсь інший світ.

ФСР містить таку ССМ:

ССМ 1 «дія + у + небуття = померти». Образ, який знаходиться в основі ФО *відійти на той світ*, дає підставу вважати, що її внутрішня форма частково антонімічна. Земний (білий, сей) світ протистоїть потойбічному (тому) світові, це відбилося в етимологічному образі.

Другий ФСР містить дев'ять дієслівних ФО із семантикою «відхід із земного життя»: *піти з життя* – «померти» [ФСУМ, кн.2, с. 516], *покинути білий світ* – «померти» [ФСУМ, кн.2, с. 580], *розпроцятися з життям* – «померти»

[ФСУМ, кн.2, с. 581], *покинути грішну землю* – «померти» [ФСУМ, кн.2, с. 534], *із сирію землею повінчатися* – «померти» [ФСУМ, кн.2, с. 525]. *Молодий і запальний поет Ярослав Шпорта був поранений і молодим пішов із життя* (Т. Масенко). *Напускає отець Миколай на своє досить земне обличчя святість і так підіймає руки, наче збирається покидати грішну землю* (М. Стельмах); *Скрипаленчиха вже давно б із життям розпроцалась, коли б не трималася поки що душа в тілі надією на побачення з сином* (Ю. Збанацький); *Саливон сповістив урочисту. Із сирію землею повінчалися! – гнівними голосами вигукували дівчата* (К. Гордієнко).

ФО, що означають припинення життя, але на противагу ФО першого ряду, не мають значення переходу до будь-якої іншої форми життя, наголошують на стані відходу із життя земного.

ССМ 2 «дія + земне життя = померти». Коли людина проходить у своєму житті певні вікові стадії – дитинство, юність, зрілість – та наближається до похилого віку, то все частіше починає замислюватися над проблемами життя та смерті, сенсу та мети життя, його сутності. Життя завжди було в центрі уваги філософів різних шкіл і напрямів, але специфіка його розгляду полягала в тому, що з єдиного процесу життя виокремлювалися певні його складники, що детально вивчалися й описувалися: *підти з життя, розпроцатися з життям*.

Раніше було зазначено, що ФО зі значенням «припинити жити, існувати; померти» семантично близькі іншим: ФО зі значенням «раптово померти» (сема наглої смерті) і ФО зі значенням «загинути, померти зазвичай у бою, у будь-якій небезпечній справі, пожертвувати життям». Диференційна сема «раптова смерть» увиходить до складу ФО *смерть забрала* – «хто-небудь помер» [ФСУМ, кн.2, с. 669], а диференційна сема – «смерть за конкретних причин, обставин» – *померти не своєю смертю* – «передчасно помирати, гинути від підступних дій, у бою, від нещасного випадку» [ФСУМ, кн.2, с. 669].

До третього ФСР належать чотири дієслівні ФО із семантикою «припинення існування (просторічні ФО)»: *простягнути ноги* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 91], *відкинути ратиці* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 101], *врізати дуба* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 129], *відкинути копита* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 101]. *Занедужала небога та й вмерла. За нею слід і батько наш ноги простяг* (М. Старицький); – *Станеш вдумуватися (у життя) – посивієш, сухоти наживеш, раніш строку копита відкидаєш* (В. Москалець); *Як ти думаєш, Тимку, скоро наші муки закінчатся, чи ганятимуть нас по степах, доки й ратички повідкидаєш* (Г. Тютюнник); – *Добрядчий тютюнець... Аби якийсь панок шартнув цілу затяжку – на місці врізав би дуба* (М. Тарновський).

ФО характеризуються яскраво вираженою емоційністю, мають негативне забарвлення зневажливості, несхвалення, побудовані за ССМ 3 «дія + кінцівка = померти». У ФО *простягнути ноги* компонент *ноги* може замінюватися асоціативно-експресивними синонімами зі значенням *кінцівка* або того, що на *кінцівках*, тобто *ратиці*. Вторинність внутрішньої форми ФО *відкинути копита*, *відкинути ратиці* дає підставу вважати компоненти ФО *копита* й *ратиці* близькими за значенням, тобто це – кінцівки істоти. Внутрішня форма зазначених ФО асоціюється з фізіологічними властивостями живих і мертвих людей, а саме здійснювати або не здійснювати рух ногами, а також – тварин.

У четвертому ФСР три дієслівні ФО із семантикою «смерть як вічний сон»: *заснути вічним сном* – «померти» [ФСУМ, кн.2, с. 684], *заснути навіки* – «померти» [ФСУМ, кн.2, с. 684], *відійти у довічний сон* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 100], наприклад: *Поблагословив він сина й жінку, наказав не журитись, хороше поховати його, та й спочив навіки* (Марко Вовчок); *Він так мало просить. І цілком заслужив, щоб спати вічним сном під молодими дубами, які сам посадив у полі, – погодився Байрачний* (І. Цюпа); *Минуло п'ять років відтоді, як відійшов у довічний сон великий сонцелюб – поет-академік Максим Тадейович Рильський* (Із газети).

ССМ 4 «дія + сон = померти». ФО побудовані на уявленні про фізіологічні властивості живої та померлої людини. Мотивація фразеологізмів цієї моделі ґрунтується на уявленні про смерть як про вічний сон. Одиниці цієї моделі мають асоціації зі смертю й відзначаються низьким ступенем експресії.

П'ятий ФСР містить 5 дієслівних ФО із семантикою «місце вічного упокою»: *знайти сиру могилу* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 400], *лежати в землі* – «бути мертвим, похованим» [ФСУМ, кн.1, с. 330], *лягти на лаву* – «померти, бути покійним» [ФСУМ, кн.1, с. 331], *лежати на смертному одрі* – «померти, бути покійником» [ФСУМ, кн.1, с. 331], *зіграти в ящик* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 264], наприклад: *На ложі смертному лежить покійний* (Ю. Яновський); *Він чекав, що зараз розступиться земля й поглине зухвалого Сеттара або грішник знайде собі могилу під руїнами бапти* (М. Коцюбинський); – *Але я колись таки спишу твою шкуру вздовж і впоперек! – у жовтих очах густішає злоба. – То й сам вздовж лави витягнешся! – стиснув сухий кулак* (М. Стельмах); *Не остав мене, Господи, цілий вік ти мене милував, а на старості, як мені треба було у землю лягати, послав ти мені таке горенько!* (Г. Квітка-Основ'яненко); – *У тебе гнійний апендицит. Коли не видалити, зіграєш, браток, у ящик* (Ю. Збанацький).

ССМ 5 «дія + локальний орієнтир = померти». Локальними орієнтирами у ФО виступають компоненти *могила*, *земля*, *лава*, *одр* та просторічний компонент *ящик* як вмістилище для покійника.

Практично всюди на Україні дорослу людину – покійника клали на лаву. Головною ідеєю складної системи похоронних обрядів було шанування померлих і культу предків. Так виникли ФО *лягти на лаву*, *витягнутися на лаві*.

Шостий ФСР містить 10 дієслівних ФО із семантикою «останній момент життя»: *віддати Богу душу* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 99], *душа переставилася* – «хто-небудь помер» [ФСУМ, кн.1, с. 226], *душа прощається з тілом* – [ФСУМ, кн.1, с. 227], *віддати свій дух* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 99], *віддати останній подих* – «вмерти» [ФСУМ, кн.1, с. 99], *віддати душу* – «померти» [ФСУМ, кн.1, с. 100], наприклад: *Опочивала княжна, та й Богу душу оддала* (Т. Шевченко); *Панський сторож тяжко дише. Ось розкриває очі. То ними світить докора? Чи посилає прокльони? Ні, то душа прощається з тілом* (Панас Мирний); *Як зірочка покотиться, то душа переставиться* (Панас Мирний); *Зморений, кволий, тут можу і зовсім я дух свій віддати – Вітром-бо дуже різким повіває з ріки на світанку* (Б. Тен).

ССМ 6 «дія + душа = померти». Увага зосереджена на ФО зі значенням останнього моменту життя, моменту відходу душі, покидання нею тіла. У язичницькій культурі давніх слов'ян учені виділяють два кола уявлень про душу – антропологічне й космогонічне, кожне з яких сполучається з різними сферами вірувань і має характерний набір мотивів, що розробляються. Антропологічне коло містить уявлення про субстанцію душі, місцеперебування й пересування душі в тілі, про наділення душою при народженні та відділення її від тіла в момент смерті, а також тимчасовий відхід душі з тіла (під час сну

або в непритомному стані). Космогонічне коло пов'язане з посмертною дорогою душі, способом її існування на тому світі, утіленням і вмістилищем мертвих душ. Момент смерті, тобто повне відділення душі від тіла, виступає єднальним елементом між цими сферами. Душа – це розумний і безсмертний дух, який має образ і подобу Богу. Це означає, що людська душа подібна до Бога. Бо душа – це дух, який має розум і волю, душа призначає до вічного життя після смерті тіла. Компонент *душа*, у зазначених ФО, постає в образі чогось, що пов'язує людину з найвищим духовним началом.

Особливості мотивації ФО зі значенням «вихід душі з тіла» пов'язані з народними уявленнями про цінність душі людини. Якщо душу можна «віддати», то її можна й «забрати» в людини. Дієслівні компоненти *відняти*, *погубити*, *випустити* надають додаткової семи «підступно (занапастити)» значенню цих ФО і підсилюють їх експресивність: *погубити душу* – «померти, загинути» [ФСУМ, кн.2, с. 528], *відняти душу* – «привести до смерті кого-небудь» [ФСУМ, кн.1, с. 345], *випустити душу з тіла* – «убити, згубити кого-небудь» [ФСУМ, кн.1, с. 82], *випустити дух* – «убити, згубити кого-небудь» [ФСУМ, кн.1, с. 82], наприклад: *Хто сміливий, виходь на мене боротись, а хто ні, скоряйся мені, бо дух випуцу!* (С. Васильченко); *Так ти й даси йому душу з тіла випустити? Певне, будеш оборонятися* (Панас Мирний).

Усі ФО зі значенням «припинити жити, існувати» розділяємо на два ФСР, акцентуючи увагу на їх стилістичному забарвленні: ФО, що належать до високого стилю мовлення, і стилістично знижені (просторічні). Подібні розбіжності в стилістичному забарвленні ФО, пов'язаних зі смертю, зумовлені не існуванням у мові різних стилів мовлення, а ставленням мовця до самого явища (смерті).

Семи «граничність» і «смерть як результат убивства» (сема насильницької смерті) організують ФО зі значенням «убити, умертвити» у відповідні ряди.

Перший ФСР складається з двох ФО із семантикою «перехід жертви вбивства в інший світ»: *відправити на той світ* – «позбавити кого-небудь життя; згубити, убити когось» [ФСУМ, кн.1, с. 104], *відправити чортам на сніданок* – «убити, згубити кого-небудь» [ФСУМ, кн.1, с. 105], наприклад: *Так подивитися на нього – ангельської доброти чоловік, а скільки людей, собака, на той світ відправив* (В. Собко); – *Смійтесь, смійтесь, – сказав Мина, – а мені не до сміху... Я ще декого з них відправлю чортам на сніданок* (О. Гончар); *Попав в ополонку, ледь на той світ не відправився* (З газети).

ССМ 1 «дія + життя = убити». Внутрішня форма ФО пов'язана з поняттям про смерть людини, до якої призводить інша людина. Експресивність ФО *відправити чортам на сніданок* підсилюється пейоративно конотативними компонентами *чортам на сніданок*, що асоціюється з аморальним, ворожим, потворним. Серед внутрішніх характеристик чорта, актуалізованих у конотативній семантиці відповідної ФО, можна виділити здатність заволодівати душами грішників, якими він карає або живиться.

Другий ФСР містить три дієслівні ФО із семантикою «смерть як результат травми частини тіла людини»: *випустити кишки* – «зарізати, заколотити, убити кого-небудь» [ФСУМ, кн.1, с. 82], *випустити тельбухи* – «зарізати, убити кого-небудь» [ФСУМ, кн.1, с. 82], *голова злетіла з плечей* – «кого-небудь убили» [ФСУМ, кн.1, с. 156], наприклад: – *А той почав лаяти проклятого Мину із криком: «Рятуйте, кишки випускає!» – упав у калюжу* (О. Довженко); – *Ой ти, жебраче нещасний! – заревів придушено Жменяк, націлившись вилами палієві на живіт. Я з тебе тельбухи випуцу!* (М. Томчаний); – *Мені там (на війні) теж не мед питиметься. Може, й голова злетить* (Г. Тютюнник); ССМ 2 «дія + частина тіла людини» = «померти». ФО *випустити кишки*, *випустити тельбухи* характеризуються негативною оцінкою конотацією, із погляду емоційно-експресивного забарвлення відрізняються відтінком згрубілості.

Об'єктивна функція голови – зв'язок із мисленням, обробкою й продукуванням знань. Голова метафорично асоціюється з місцем інформації, сприймається як життєво важлива, значуща частина тіла, із якою пов'язане життя людини: *голова злетіла з плечей*.

Третій ФСР має дієслівні ФО із семантикою «припинення земного життя людини»: *звести зі світу, зігнати з світу, зжити зі світу, звести в могилу, загнати в домовину* – «доводити до загибелі» [ФСУМ, кн.1, с. 258], *покласти трупом* – «убивати, нищити» [ФСУМ, кн.2, с. 300], наприклад: *Батька твого за землю з світу живив Козут* (І. Цюпа); – *За віщо зігнати зі світу мою Зою? – гукнув Здирка* (П. Панч); *Ти що, навмисно задумаєш звести її батька в могилу?* (О. Довженко); *Як я віддам йому хазяйство, то й на тім світі не посмію стати перед моєю старою, котру він в домовину загнав* (І. Карпенко-Карий); *Голод та холод, та ще важкі хвороби безсердечно клали людей у могилу* (М. Стельмах); ССМ 3 «дія + субстантив» = «знищити». У ФО зі значенням «припинити земне життя людини» смерть – не що інше, як результат убивства: *звести в могилу* – відрізняється відтінком згрубілості – «згубити, замордувати, довести до смерті» (сема продовження здійснення дії), *покласти трупом* – «убити відразу, наповал» (сема негайності).

Більшість ФО зазначеного ряду за своїм компонентним складом подібні до ФО зі значенням «припинити жити, існувати, померти», але в стилістичному відношенні між ними майже немає збігу, крім деяких ФО, на зразок: *відійти на той світ* і *відправити на той світ*. ФО зі значенням «убити, умертвити» (сема насильницької смерті) семантично подібні до ФО зі значенням «розстрілювати» (сема насильницької смерті, екзекутивності): *пролити кров* – «убити когось, воювати з кимсь» [ФСУМ, кн.2, с. 576], *душу з тіла випустити* – «убити» [ФСУМ, кн.2, с. 587], наприклад: *І сам я особисто пролив крові ворожої чимало* (О. Довженко); *Так ти й даси йому душу з тіла випустити? Певне, будеш оборонятися* (Панас Мирний).

Проблему самогубства намагаються розв'язати різнобічно: із позицій соціології й психології, культурології й антропології, психіатрії й біології, психології й лінгвістики. У кожній із наук самогубство знаходить свою проекцію й через неї розкриває частину своєї таємничості. Спробуємо розглянути це явище у фразеології.

Фразеологізми зі значенням «закінчити життя самогубством» (сема суїцидальності), актуалізуючи семи «граничність» і «смерть як результат самогубства», об'єднуються у ФСР (три дієслівні ФО): *накласти на себе руки* – «заподіювати собі смерть» [ФСУМ, кн.2, с. 421], *пустити собі кулю в лоб* – «застрелитися» [ФСУМ, кн.2, с. 587], *покінчити з собою* – «позбавити себе життя, вчинити самогубство» [ФСУМ, кн.2, с. 534], наприклад: *А другого дня вся камера піднялася на ноги: отой чоловік наклав на себе руки* (А. Дімаров); *В бурхливому каятті він ладен був пустити собі кулю в лоб* (Ю. Бедзик); *І саме тому, що – на випадок катастрофи – у нього було тепер чим покінчити з собою, він почував себе майже в цілковитій безпеці* (О. Гончар); ССМ 4 «дія + субстантив» = «самогубство». ФО *накласти на себе руки* з компонентом *рука* утворюється

на основі метонімічного переосмислення. Кожна з двох кінцівок від плеча до кінця пальців відіграє функції опори руху й захисту внутрішніх органів від пошкоджень і впливу навколишнього середовища. Компонент *рука* слугує метонімічним позначенням людини, її діяльності та вчинків. Рука згідно з уявленням стародавніх народів – символ діяльності, захисту, сили та влади. Образ *руки* як критерій сили людини сприймається з давніх-давен і українським народом. *Накласти на себе руки* означає «позбавити себе життя власними руками».

ФО на позначення життя та смерті людини як номінативні одиниці мови є наслідком культурно-гносеологічної здатності українського етносу, які фіксують стереотипне власне ставлення до мовної картини світу, що представлене в його культурі, традиціях, звичаях, вербалізованій фразеосистемі.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у виявленні особливостей фразеологічних одиниць зі значенням «народження людини» в межах фразеосемантичного поля «граничність».

Література:

1. Трубников Н. Н. Проблема смерти, времени и цели человеческой жизни / Н. Н. Трубников // Вопросы философии. – М., 1990. – С. 107.
2. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка. – 2003. – 1104 с.